

DİL BİLGİSİNİN BAZI AYETLERDE LAFİZ İLE MANA ARASINDA GEL-GİT YAŞAMASI
TABERÎ'NİN MESELEYE YAKLAŞIMI
TIDE OF THE GRAMMAR BETWEEN STRUCTURE AND MEANING IN SOME VERSES
OF THE QUR'AN
THE APPROACH OF TABARÎ

NAİF YAŞAR

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

naifyasar@gmail.com

Öz:

Kur'an, Arap dili literatürünün ilk kitabıdır. Bundan dolayı Arap dil biliminin kurallarını belirleme noktasında mihenk taşıdır. Fakat bazı çalışmalar, Kur'an'da Arapça dil bilgisi kurallarına aykırı örnekler olduğunu iddia etmiştir. Diğer bazı çalışmalar ise bu tür iddiaları reddetmiştir. Biz de bu çalışmamızda Kur'an'da görünüşte Arapça dil bilgisi kurallarına uymayan ibarelere dair Taberî'nin yaklaşımını inceleyeceğiz. Zira Taberî, kendisinden çok sonraki dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda dil bilgisi hataları olarak iddia edilen kullanımları, henüz bu gibi tartışmaların olmadığı bir dönemde Arap dil biliminin temel mantığına dayanarak beyan etmiştir. Dolayısıyla onun bu açıklamaları savunmacı bir yaklaşımla ortaya konulmadığından daha objektif ve ilmi bir mahiyete sahiptir. Taberî'nin ilgili açıklamalarına baktığımızda, Arap dil kullanımlarının sadece lafzî ve mekanik kurallara tabi olmadığını, aksine mananın da duruma göre dil kurallarını belirleyebileceğini görmekteyiz. Bundan dolayı lafzî açıdan uyumsuzluk görülen kullanımlarda, mananın göz önünde bulundurulmasıyla söz konusu uyumsuzluk giderilebilmektedir. Bu çalışmayla Taberî'nin söz konusu meseleye yaklaşımını ortaya koymakla beraber kendisinden önce ve sonra yaşayan müfessirlerin de bu konudaki görüşlerini temel anlamıyla vermiş olacağız. Zira genel itibarıyla hepsi bu meselede birbirinden etkilenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Arapça Dil bilgisi, Kur'an'da Dil Bilgisi Hataları, Taberî, Câmiu'l-Beyân.

Abstract:

Kur'an is the first book of the Arabic literature. That's why it is essential for the grammar rules of the Arabic language. Some studies claimed that there are some grammar errors in the Qur'anic text while some other studies refused these claims. We will examine some usages in the Qur'anic text, which at first glance seem to be errors according to the Arabic grammar, in the viewpoint of Tabarî. Because Tabarî, depending on the main usages of the Arabic language, had explained the rules of some usages beforehand which have been claimed to be grammar errors by some studies that came out after his era. For, Tabarî's explanations have not been put forward within a defensive approach, they are more objective and valid in the scientific viewpoint. When we examine Tabarî's explanations related to the subject matter we see that the rules of the Arabic grammar are not based on only literal usages but also the meaning of the context can sometimes determine the rules. So, we would point out the approach of Tabarî about the subject matter and consequently the approach of the other exegetes who have lived before and after him. Because, generally, all of them have been influenced by each other.

Keywords: Exegesis, Arabic Grammar, Grammar Errors in the Qur'an, Tabarî, Câmiu'l-Bayân.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	13.12.2018	30.12.2018	31.12.2018	0000-0002-7804-2150
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Yaşar , Naif. "Dil Bilgisinin Bazı Ayetlerde Lafız ile Mana Arasında Gel-Git Yaşaması Taberî'nin Meseleye Yaklaşımı/Tide of The Grammar Between Structure and Meaning in Some Verses of the Qur'an the Approach Of Tabarî". <i>ilahiyat</i> sy. 1 (Aralık/December 2018): 65-79				

GİRİŞ

Taberî (ö. 310/923), Abbasî Devleti döneminde yaşamış ve tüm hayatını İslami ilimlerin öğrenim, öğretim ve tedvinine adanmış ender âlimlerimizden biridir. Hiç evlenmemiş ve mal-mülk edinmeye vakit ayırmamıştır. Fıkıh, hadis, tefsir, tarih gibi İslami ilimlerde haklı bir üne sahip olan müfessirimizin günümüze gelen önemli eserlerinin başında ise *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiri gelmektedir. Taberî bu eseri 270/883 yılında tamamlamıştır. Bu eser, telif edildiği tarihten itibaren hem rivayet hem de dirayet tefsirleri için önemli bir örnek ve kaynak olmuştur. Biz de Taberî'nin görüşlerini inceleyeceğimiz bu makalede kaynak olarak ilgili tefsiri kullanacağız. Zira bu tefsir, filolojik tartışma ve veriler açısından da kayda değer bilgiler içermektedir (Bk. Bayar, 2008: 39-109).

Kur'an'da Arapça dil bilgisi kurallarına uymayan gramer hatalarının olduğu birçok kişi tarafından iddia edilmiş ve bu iddialara karşı da reddiyeler kaleme alınmıştır. M. Akif Koç (1996: 553-559) ve M. Vecih Uzunoğlu (2005: 7-32) gibi ilim adamları bu konuyu ele almış ve bu alandaki literatürü tanıtmıştır. Arap dil kurallarının henüz ortaya konulmadığı ve dil kullanımının tamamen sade bir niyet ve anlam odaklı olduğu bir dönemde ortaya çıkan bir eserin, kendisinden yaklaşık bir buçuk asır sonra tespit edilen kurallara tabi kılınarak değerlendirilmesi ciddi bir anakronik problem içermektedir. Keza Hz. Peygamber'in düşmanları olan müşrikler, tüm inat, nefret, Arap dili noktasındaki gurur ve üstünlüklerine rağmen, Hz. Peygamber'e birçok iftira attıkları halde Kur'an'da dil kullanımı hataları olduğunu iddia etmemişlerdir. Kaldı ki sonradan tespit edilen dil kuralları, Arapçanın tüm lehçe ve kullanımlarını kapsamamış, aksine dil bilimcilerinin çabaları nispetinde ulaşabildikleri lehçe ve kullanımlarla sınırlı kalmıştır (Câbirî, 2011: 91-92). Bir başka önemli nokta, dilde asıl ve öncelikli olan ilgili dili anadil olarak kullananların ortaya koyduğu kullanımlardır ve dil kuralları da bu kullanımlardan derlenir. Arap dil bilgisi kurallarını tespit eden tüm dilcilerin en önemli kaynağı tartışmasız olarak Kur'an'dır. Bu açıdan asıl ve önce gelen kullanımdır, yoksa dil kuralları değildir. Eğer Kur'an'ın bazı ibareleri kendisinden yaklaşık bir buçuk asır sonra tespit edilen kurallara uymuyorsa, sorun kurallarda aranmalıdır. Zira bu kurallar, ifade ettiğimiz gibi, sınırlı birkaç örnekten yola çıkılarak eksik tümevarım metoduyla tespit edilmiştir. Hâlbuki eksik tümevarım metoduyla elde edilen verilerin kesin, zorunlu bir bilgi sunmadığı, aksine olasılık ifade ettiği ve şüpheli olduğu mantıkçılar tarafından kabul edilen genel bir kaidedir (Özlem, 1996: 38-41). Dolayısıyla dil bilgisi kurallarına dayanarak Kur'an'da hata bulmaya çalışmanın hem anlamsız hem de temel dil araştırmaları açısından sıkıntılı olduğu kanaatindeyiz. Her ne kadar Hz. Osman (ö. 35/656) ve Hz. 'Âişe'den (ö. 58/678) aktarılan bazı rivayetlerde, mushaf çoğaltılırken kâtiplerden kaynaklı yazım hataları meydana geldiği ifade edilse de (Ebu 'Ubeyd, 2009: 99; es-Sicistânî, 2006: 231-242) Taberî gibi çoğu ulema bu iddiaları reddetmektedir (Taberî, 2005: IV/2791-2794). Dolayısıyla biz burada, Kur'an'da dil bilgisi hataları var mıdır? Bunu iddia edenlere nasıl cevap verilir? gibi bir bakış açısıyla meseleyi ele almayacağız.

Biz bu çalışmada Taberî'nin, "Kur'an'da Dil Bilgisi Hataları" veya "Kur'an'da Gramer Hataları İddialarına Reddiye" gibi başlıklarla incelenen Kur'an ibarelerine veya zahiren dil bilgisi kurallarına uymayan bazı ibarelere olan yaklaşımını ele alacağız. Fakat bildiğimiz kadarıyla Taberî'nin, *Câmiu'l-Beyân* adlı eserini telif ettiği zaman (270/833) "Kur'an'da dil bilgisi hatalarının" olduğunu iddia eden veya bu tür iddiaları yazıya geçiren kimse bulunmamaktaydı. Dolayısıyla böyle bir ortamda ilgili ibarelerin herhangi bir savunma eğilimi taşımadan ilmi bir gaye ve tarafsız bir yaklaşım ile ele alınacağı kanaatindeyiz. Biz bu çalışmada elbette Kur'an'da zahiren dil bilgisine uymayan tüm ibareleri incelemeyeceğiz. Özellikle iltifat ve mecâz-ı mürsel gibi belagat sanatlarıyla açıklanmış birçok ibare vardır ki

buralarda zahiren dil bilgisi kuralları takip edilmemiş gibi görünmekle beraber bu sanatlar Arap dil kullanımlarında yaygın olduğundan metnin anlaşılmasında herhangi bir sorun teşkil etmemiş aksine ona zenginlik katmıştır. Keza Taberî, nadiren de olsa (sadece, قَالَوْا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ, Tâhâ, 20/63 örneğine şahit olduk), zahiren dil bilgisi kurallarına aykırı olan bazı ayet ibarelerini lehçe farkı ve dilbilimsel analizlerle açıklamıştır (Bk. Taberî, 2005: IX/5926-5928) ki biz çalışmamızda bu tür örnekleri konu edinmeyeceğiz. Yine Taberî'nin zahiren dil bilgisi kurallarına aykırı görünüp de bir şekilde açıklamaya çalıştığı her ibareyi çalışmamıza dâhil etmeyeceğiz. Zira bu noktadaki örnekler çoktur. Fakat biz, özellikle göze çarpan örnekleri seçmeye çalışacağız. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Taberî, i'râb durumu tartışılan her ibarede yorum yapmamıştır. Örneğin; Mâide, 5/69. ayetindeki الصَّابُونَ ve Enbiyâ, 21/3. ayetindeki أَسْرُوا gibi ibarelerin i'râbına hiç değinmemiştir. Hâlbuki bu gibi ibarelerin i'râbı özellikle Taberî'den sonraki dönemlerde çok tartışılmıştır. Bununla beraber ele alacağımız kısım hem Taberî'nin hem kendisinden önce yaşayan Kisâî (ö. 189/905), Ferrâ (ö. 207/822) ve Ahfeş (ö. 215/830) gibi âlimlerin hem de kendisinden sonra gelen çoğu ulemanın konuya yaklaşım tarzlarını temel olarak ortaya koyacak nitelikte olacaktır. Çünkü sonra gelen ulema bu konudaki görüşlerini genel itibarıyla kendilerinden önce yaşayan âlimlerden almıştır. Şimdi konuyu temel birkaç başlık altında inceleyelim:

1. FİİL VE MEF'ÛLU MUTLAK UYUMU

Mef'ûlu mutlak, amilinin anlamını güçlendirmek, türünü veya sayısını belirtmek için gelen cümlelerin aslî öğelerinden biri olmayan bir mastardır. Mef'ûlu mutlak, amilini te'kid için kullanıldığında, te'kid ettiği fiilin sığasından meydana gelmesi gerekir. Örneğin: وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا (Nisâ, 4/164) ayetinde كَلَّمَ fiilinin mef'ûlu mutlakı olarak onun sığasından elde edilen تَكْلِيمًا mastarı gelmiştir. Zira كَلَّمَ fiili tef'îl babından elde edilmiştir (bk. el-Ensârî, 2011: 296-297). Fakat bu kurala bazı ayetlerde zahiren riayet edilmediği görülmektedir.

Taberî'nin üzerinde durduğu örneklerden biri, وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا (Mâide, 5/12) ibaresinde أَقْرَضَ fiilinin mef'ûlu mutlakı olarak gelen قَرْضًا kelimesidir. Kural gereği bu mef'ûlu mutlakın إِقْرَاضًا şeklinde if'âl babında gelmesi gerekiyordu. Taberî bu kullanım için şunu ifade eder: Bu mef'ûlu mutlak şayet إِقْرَاضًا şeklinde gelseydi doğru olurdu. Fakat ayette قَرْضًا şeklinde gelmiş olması gösteriyor ki bu mef'ûlu mutlak أَقْرَضَ fiilinin lafzından değil manasından elde edilmiştir. Nasıl ki أعطى kelimesinin anlamında أخذ kelimesinin manası varsa, aynen onun gibi أقرض fiilinin anlamında قرض mastarının manası vardır. Dolayısıyla bu durumda cümlelerin anlamı şöyle oluyor: وَقَرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا. Taberî, وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (Nûh, 71/17) ibaresindeki أَنْبَتَ fiilinin mef'ûlu mutlakının أَنْبَاتًا şeklinde değil de نَبَاتًا şeklinde gelmesini aynı mantık çerçevesinde açıklar. O, bu kullanıma örnek olarak İmru'l-Kays'ın (MS. 565) şu beytini verir:

وَرُضْتُ فَذَلَّتْ صَعْبَةً أَيَّ إِذْلالٍ

Ona göre buradaki رُضْتُ fiilinde أذلل fiilinin manası mevcuttur. Bundan dolayı da mef'ûlu mutlakı lafzından değil manasından elde edilerek إِذْلالٍ şeklinde gelmiştir (Taberî, 2005: IV/2950).

Yukarıdaki örneklerde de gördüğümüz üzere “mef'ûlu mutlak” bazen lafzı aşarak lafzın içerdiği anlama bağlı bir form almıştır. Bu da gramerin tamamen lafza bağlı olmadığını, bazen

manaya bağlı olarak da form değiştirebildiğini göstermektedir. Bu durum ise dil bilgisi kuralları dışındaki bir kullanım değildir, aksine bu da bir kuraldır.

2. MÜFRED, MÜSENNÂ VEYA CEMİ AÇISINDAN CÜMLE ÖĞELERİNİN UYUMU

Bu başlıkta özellikle fiil-fâil; fiil-fâil-mef'ûlu bih; mübteda-haber; mübteda-haber-mef'ûlu bih; na't-men'ût vb. cümle öğelerinin sayı bakımından birbirine uyumu ele alınacaktır. Lafzî ve tamamen mekanik olarak düşündüğümüzde sayı ile sayılanın birbirine uygun olması gerekir. Fakat birçok ayette zahiren bu durum göz ardı edilmiştir. Taberî gibi birçok müfessir ise bunun temel mantığını açıklamıştır. Şimdi Taberî'de tespit ettiğimiz örnekler kısaca bir bakalım:

2.1. Taberî, وَجَعَلْنَاهَا وَأَبْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/91) ibaresindeki آيَةً kelimesi kendisinden önce gelen Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'ya bağlı olan ikinci "mef'ûlu bih" olduğu halde onlara uymadığını ifade eder. Zira normal şartlarda buradaki şahıslar iki kişi olduğundan onlara bağlı olarak gelen "mef'ûlu bih" in آيين şeklinde tesniye formunda olması gerekiyordu. Taberî'ye göre bunun sebebi; Allah'a delalet ve azametli kudretine işaret bakımından her biri diğerinin görevini yerine getirdiğinden, onlara istinaden gelen آيَةً kelimesi lafza uygun olarak tesniye değil de manaya bağlı olarak tekil formda gelmiştir. Zira Allah'a delalet açısından ikisinin de işlevi tek bir şeydir (Taberî, 2005: X/6092).

2.2. أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ. (Secde, 31/18) ibaresindeki يَسْتَوُونَ fiili kendisinden önce gelen مُؤْمِنًا و فَاسِقًا lafızlarına atfı beyan olarak geldiği halde tesniye formunda değil de cemi vezniyle gelmiştir. Taberî'ye göre bunun sebebi, مُؤْمِنًا'den kasıt tek bir mümin değil Allah'a iman eden tüm müminlerdir. Keza buradaki فَاسِقًا'den kasıt da tek bir fasık değil, bütün fasıklardır. Dolayısıyla "eğer iki şeyden kasıt bizzat o iki şeyin kendisini ilgilendirmiyorsa Araplar onlara cemi muamelesi yapar." (Taberî, 2005: XI/6962).

2.3. Taberî'ye göre, وَالَّذِي جَاءَ بِالصَّدَقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُوتِيَكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (Zumer, 39/33) ibaresinde geçen الَّذِي tekil ismi mevsûlun haberinin هُمُ الْمُتَّقُونَ şeklinde cemi vezninde gelmesinin sebebi, bu ibarede kastedilen manadan kaynaklanmaktadır. Zira muttaki olmakla nitelenen şahıslar bizzat belli kişi veya zamanla sınırlandırılmamıştır. Dolayısıyla bu ibarede, ayette geçen sıfatlarla nitelenen tüm insanlar kastedilmiştir. O halde herhangi bir zaman ve zeminde Allah'ın birliğine, ona itaat etmeye, Rasulüne uymaya davet eden ve bu davetinin gereğini fiili olarak yerine getiren herkes buradaki övgüye mazhurdur. Zira bu ibarenin hemen öncesinde geçen فَمَنْ

أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ، وَكَذَبَ بِالصَّدَقِ إِذْ جَاءَهُ iftira atıp vahyini reddeden insanların yerilmesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu ibarenin hemen akabinde bu niteliklerin zıtlarıyla nitelenen insanların övülmesinin yer alması gerekir. Taberî, İbn Mes'ûd'un (ö. 32/65۴) kıraatinin de kendi görüşünün doğruluğuna delil olduğunu ifade eder. Zira İbn Mes'ûd'un bu ibareyi جَاءُوا بِالصَّدَقِ وَصَدَّقُوا بِهِ şeklinde okuduğu rivayet edilmektedir. Bu kıraat de gösteriyor ki burada kastedilen bizzat belli bir şahıs değil, ibarede geçen nitelikleri taşıyan herkestir. Taberî, bazılarının بِالصَّدَقِ جَاءَ الَّذِي ile بِه وَصَدَّقَ ibarelerinde geçen şahısların farklı kişiler olduğunu iddia ederek buradaki lafız ile mana arasındaki ihtilafı çözmeye çalıştıklarını, fakat bu çözümün yanlış olduğunu söyler. Zira bu durumda والذي جاء والمتقون isim mevsûlunun iki defa tekrar etmesi gerekir ki

böylece بِالصَّدِقِ ile أَلَدِي جَاءَ بِالصَّدِقِ ibaresinde kastedilenler farklı olsun. O, buradaki الذي ismi mevsûlu tekrar etmediğine göre böyle bir iddiada bulunmanın anlamsız olduğunu dile getirir (Taberî, 2005: XII/7446).

2.4. Taberî, مَا مِنْكُمْ مَنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ (Hâkka, 68/47) ibaresinde yer alan حَاجِزِينَ ismi fâilinin أَحَدٍ kelimesinin haberi olduğu halde çoğul yapıyla geldiğini ifade eder. Ona göre, أَحَدٍ lafzı tekil olduğu halde haberinin çoğul gelmesi manasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu lafzın anlamı çoğulluğu ifade eder. Zira Araplar أَحَدٍ lafzını hem müfred hem müsenna hem de cemi için kullanırlar. Taberî bu kullanıma bir başka örnek olarak da لَا تُفَرِّقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ibaresindeki أَحَدٍ-رُسُلٍ kelimelerindeki uyumu verir (Taberî, 2005: XIV/8583).

2.5. Şimdi de Taberî'nin yukarıda verdiğimiz örneklerle aynı mantık çerçevesinde incelediği bazı ibareleri özet olarak verelim:

2.5.1. وَلِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا (Mâide, 5/17) Burada, السَّمَوَاتِ lafzı cemi vezninde olduğu halde ona bağlı olarak gelen بَيْنَهُمَا zamiri tesniye yapısıyla gelmiştir. Zira burada kastedilen iki tür olan yer ve göğün arasındaki eşyadır (Taberî, 2005: IV/2963-2964).

2.5.2. الْفِضَّةَ وَالدَّهَبَ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Tevbe, 9/34) ibaresinde الدَّهَبَ ve الْفِضَّةَ kelimelerine bağlı olarak gelen يُنْفِقُونَهَا fiilindeki zamir tekil müennes formunda gelmiştir. Hâlbuki bu zamirin mercii iki şeydir. Bunun sebebi ise bu iki mücevherin ifade ettiği ve tek bir mana ifade eden "hazine" anlamıdır (Taberî, 2005: VI/4252).

2.5.3. مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ (Mu'minûn, 23/67) ibaresinde تَهْجُرُونَ fiili cemi vezninde geldiği halde ona bağlı olarak gelen سَامِرًا kelimesi tekil formundadır. Zira buradaki سَامِرًا kelimesi zamanı ifade etmek üzere geldiği için cemi olan سُمَارِ manasını ifade etmektedir (Taberî, 2005: X/6286).

2.5.4. رَبِّ ارْجِعُونِ (Mu'minûn, 23/99) ibaresindeki رَبِّ kelimesi tekil olduğu halde ارْجِعُونِ fiili cemi vezniyle gelmiştir. Zira bu ayetteki topluluk, dünyaya tekrar döndürülmek için ruhlarını alan meleklerle hitap etmektedir. Fakat Allah'tan yardım istemektedir. Bundan dolayı önce Allah'a hitaben tekil formunda رَبِّ kelimesini, sonra da meleklerle hitaben cemi formunda ارْجِعُونِ fiilini kullanmışlardır (Taberî, 2005: X/6301).

2.5.5. وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاطِرَةٌ بِمِ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ / فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتِمِدُونَ بِي مَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا وَآتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ (Neml, 27/35-36) ibarelerinde الْمُرْسَلُونَ kelimesi cemi vezniyle geldiği halde onun devamında ve ona bağlı olarak gelen جَاءَ fiili tekil olarak gelmiştir. Zira Araplar herhangi bir kişinin gerçekleştirdiği bir işi, eğer bizzat o kişinin yaptığı belirtilmek istenmiyorsa, o işi bir topluluk gerçekleştirmiş gibi ifade ederler (Taberî, 2005: XI/6648-6649).

2.5.6. وَأَغْضَضُ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ (Lokman, 31/19) ibaresinde tekil olan الصوت kelimesi cemi vezninde olan الحمير kelimesine izafe edilmiştir. Bu, iki şekilde

açıklanabilir. ilki; buradaki الصوت cemi manasındadır, ikincisi; buradaki الحمير tekil manasındadır. Zira bu gibi durumlarda tekil ile cemi birbirinin işlevini götür (Taberî, 2005: XI/6930-6931).

2.5.7. وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَحَرِحَ بِهَا وَإِن تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ (Şûrâ, 42/48) ibaresinde geçen تُصِيبُهُمْ fiilindeki هُمْ zamiri cemi müzekker olarak gelmiştir. Hâlbuki bu zamirin mercii tekil olan الْإِنْسَانَ kelimesidir. Bunun sebebi ise buradaki “insan” kelimesinin cemi manasını ifade etmesidir (Taberî, 2005: XIII/7634).

2.5.8. وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا (Şûrâ, 42/52) ibaresinde yer alan جَعَلْنَاهُ fiilindeki هُو zamiri tekil olarak gelmiştir. Hâlbuki bu zamirin mercii kendisinden önce geçen الْكِتَابُ ve الْإِيمَانُ kelimeleridir. Bunun sebebi ise burada kastedilenin sadece الْكِتَابُ olmasıdır (Taberî, 2005: XIII/7637).

2.5.9. فَاعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ (Mülk, 67/11) ibaresindeki الذنب kelimesi cemi vezninde olan فاعترفوا fiiline bağlı geldiği halde tekil vezindedir. Zira الذنب kelimesinde fiilin manası olduğundan tekil form, cemi formunun da işlevini karşılamıştır (Taberî, 2005: XIV/8519).

2.5.10. خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (‘Alak, 96/2). Buradaki الْإِنْسَانَ kelimesi tekil olduğu halde ona bağlı olan عَلَقٍ çoğul gelmiştir. Zira buradaki الْإِنْسَانَ kelimesi anlam bakımından cemi ifade eder (Taberî, 2005: XV/8788).

Taberî daha birçok Kur’an ibaresini (Bk. Yunus, 10/42-43; Kehf, 18/61; Feth, 48/29) yukarıda verdiğimiz mantık çerçevesinde çözümler (Taberî, 2005: XII/7027-7028; XIII/7910; IX/5701). Ona göre cümlenin öğeleri bazen lafza, bazen de manaya bağlı olarak birbirine uyar (Taberî, 2005: XII/7028).

3. ERİLLİK VE DIŞİLLİK AÇISINDAN CÜMLE ÖĞELERİNİN BİRBİRİNE UYUMU

Arapçada isimlerin dil bilgisi kuralları gereği eril veya dişil olma noktasında “fiil-fâil”, “mübteda-haber”, “na’t-men’ût”, “aded-ma’dûd” gibi açılardan birbirine uygunluk arz etmesi gerekir. Fakat bazı ayetlerde bu kurallara zahiren riayet edilmediği görülmektedir. Şimdi Taberî’nin bu gibi ibarelere getirdiği çözümlerine bir bakalım:

3.1. إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (A’râf, 7/56) ibaresindeki قَرِيبٌ kelimesi müennes olan رَحْمَتٌ kelimesinin haberidir. Dolayısıyla bu durumda cinsiyet açısından ona uyarak قَرِيبَةٌ şeklinde müennes vezniyle gelmeliydi. Burada nitelenen şahısların bu rahmete kavuşmalarının önünde tek bir engel vardır. O da ruhlarının cesetlerini terk etmesi ve böylece onların, Allah’ın kendilerine hazırladığı rahmete kavuşmasıdır. Dolayısıyla burada رحمة lafzının haberi olarak gelen قَرِيبٌ kelimesinden kasıt, nesep açısından yakınlık değil zaman açısından yakınlıktır. Vakitlerin ise böyle bir kullanımı bulunmaktadır. Zira “Araplar isimlere haber olarak vakit ifade eden kelimeleri getirdikleri zaman onlara hal muamelesi yaparlar. Bu durumlarda onları müfred, müsenna ve cemi ile beraber tekil olarak kullanır; müennes isimlerle beraber ise müzekker olarak kullanır” müfred için: هند قَرِيبٌ منا; müsenna için: الهندان منا قَرِيبٌ ve cemi için: الهندات منا قَرِيبٌ derler. O halde burada mekân açısından yakınlık kastedilmektedir. Böylece

المكان kelimesini hazfedip onun yerine القريب kelimesini getirirler. Dolayısıyla المكان kelimesi cemi ile beraber nasıl müzekker ve tekil olarak geliyorsa, onun yerine kullanılmış olan القريب kelimesi de aynı formlara girer. Fakat bu durumda قريب kelimesini قَرِيْبَةً şeklinde müennes olarak kullandıkları vakit, tesniye ile tesniye; cemi ile beraber cemi formunda kullanırlar. Örneğin; وهما منا قريبتان ve هي قريبة منا. Taberî bu kullanıma örnek olarak 'Urve b. Verd'in (ö. MS. 596) aşağıdaki beytini verir:

عَشِيَّةٌ لَا عَفْرَاءَ مِنْكَ قَرِيْبَةً فَتَدُنُو وَلَا عَفْرَاءَ مِنْكَ بَعِيدُ

Şair bu beyitte قَرِيْبَةً kelimesini müennes; بَعِيدُ kelimesini ise müzekker olarak kullanmıştır. Eğer buradaki قَرِيْبَةً kelimesi nesep yakınlığı için kullanılmış olsaydı bu durumda müennes ile sadece müennes ve cemi ile de sadece cemi formunda kullanılabilirdi (Taberî, 2005: V/3767-3768).

3.2. وَقَطَعْنَاَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا (A'râf, 7/160) ibaresinde أَسْبَاطًا kelimesi cemi müzekker olduğu halde ona bağlı olarak gelen اثْنَتَيْ عَشْرَةَ birleşik sayı müennes olarak gelmiştir. Hâlbuki kural gereği bu sayı da kendisinden sonraki ma'dûda uyarak اِثْنَا عَشْرَ şeklinde müzekker olarak gelmeliydi. Keza buradaki أَسْبَاطًا kelimesi cemi formunda değil de müfred yapıda سِبْطًا şeklinde gelmeliydi. Bazı Basralı dil bilimcilerine göre اثنتي عشرة sayısından maksat فرقة lafzıdır. Fakat ayet bu anlamı kastetmekle beraber الفرق kelimesini değil buradaki أَسْبَاطًا olduğunu bildirmiştir. Bununla beraber sayıyı yine de أَسْبَاطًا lafzına göre kullanmamıştır. Bazıları bu görüşü beğenmemiş ve buradaki sayının bizzat أَسْبَاطًا kelimesine göre değil اثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısından önce gelen الفرق lafzına göre olduğunu, اثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısı kendisinden önce gelen ma'dûda uyarak müennes olduğunu iddia etmiştir. Bu durumda cümle şöyle olur: وَقَطَعْنَاَهُمْ فِرْقًا اثنتي عشرة أسباطًا. Bazı Kûfeli dil bilimcilerine göre ise سِبْطًا müzekker olduğu halde buradaki اثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısının müennes gelmesinin sebebi, bu ibareden kastedilen şeyin الأمم olmasıdır. Dolayısıyla سِبْطًا müzekker olduğu halde sayı tağlib tarikiyle müennes formda kullanılmıştır. Taberî bu tartışmaları verdikten sonra kendisine göre doğru olan görüşü şöyle beyan eder: Burada اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısından kasıt القطعة olduğu için bu sayı müennes olarak gelmiştir. Bu durumda cümlenin anlamı şöyle olur: وَقَطَعْنَاَهُمْ قِطْعًا اثنتي عشرة (onları on iki kısma ayırdık). Sonra da buradaki القطع lafzını أَسْبَاطًا kelimesiyle tercüme etmiştir. Dolayısıyla buradaki أَسْبَاطًا kelimesi القطع kelimesinin tercümesidir. Yoksa أَسْبَاطًا kelimesi اثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısının temyizi olamaz. Zira 11-19 sayılarının temyizi cemi değil müfred olarak gelir (Taberî, 2005: VI/3915).

3.3. Taberî şunu dile getirir: Hicaz ve Basra kurrasının tamamı, وَمَنْ يَفْنُتْ مِنْكَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا, وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (Ahzâb, 33/31) ibaresinde geçen تَعْمَلْ fiilini kendisinden önce geçen مِنْكَ lafzını göz önüne alarak ت ile okumuştur. Fakat tüm Kûfe kurrası تَعْمَلْ fiilini kendisinden önce geçen يَفْنُتْ fiilini göz önüne alarak ي ile okumuştur. Taberî'ye göre bu kıraatlerin ikisi de meşhurdur ve Arap dilinde yaygın kullanımlardır. Zira Araplar مَنْ kelimesinin haberini bazen lafzına göre kullanıp tekil müzekker yapar, bazen de manasına göre kullanır. Örneğin; وَمِنْهُمْ مَنْ

مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ (Yunus, 10:42-43) ibaresinde ilkin مَنْ kelimesinin haberi manaya uygun olarak cemi formunda kullanıldı; ikincisinde ise lafza uyularak tekil yapıyla kullanıldı (Taberî, 2005: XII/7027-7028).

3.4. مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ. (Fâtır, 35/2) ibaresindeki ما harfi, kendisinden sonra gelen رَحْمَةٍ kelimesine uyarak müennes gelmiş ve dolayısıyla ما harfine bağlı olarak gelen لَهَا kelimesindeki zamir de müennes olmuştur. Fakat, وَمَا يُمْسِكُ, ibaresindeki ما harfi müzekker olarak gelip ona bağlı olan لَهُ kelimesindeki zamir de müzekker formu almıştır. Zira ما harfi lafzen müzekkerdir. Bununla beraber manaya uyarak müzekker olacağı yerde müennes; lafza uyarak müennes olacağı yerde müzekker kılmak da yine mümkündür. Fakat “fasih olan; kelimelerin müennes gelmesi açık olan yerlerde müennes; kapalı olan yerlerde ise müzekker kılınmasıdır” (Taberî, 2005: XII/7148).

3.5. Şimdi de Taberî'nin yukarıda verdiğimiz örneklerle aynı mantık çerçevesinde incelediği bazı ibareleri özet olarak verelim:

3.5.1. وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ. (Enfâl, 8/1) ibaresindeki بَيْنِ zarfı müennes gelmiştir. Zira buradaki ذَاتَ بَيْنِكُمْ ifadesindeki بَيْنِ zarfından kasıt “الحال التي للبين - hâldir” (Taberî, 2005: VI/4021).

3.5.2. وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ (Nahl, 16/66) ibaresinde الْأَنْعَامِ ismi cemi olduğu halde ona bağlı olarak بُطُونِهِ kelimesinde gelen zamir tekil formundadır. Taberî burada Kûfeli dilcilerden iki görüş; Basralı dilcilerden bir görüş aktarır ve Kûfelilerin görüşlerinin daha doğru olduğunu ifade eder. İlk görüşe göre, نَعَمٌ ve أَنْعَامٌ aynı şeydir. Dolayısıyla نَعَمٌ ibaresinin manası kastedilerek مِمَّا فِي بُطُونِهِ ifadesindeki zamir müzekker kılınmıştır. İkinci görüşe göre, burada kastedilen mana şudur “sözünü ettiğimiz şeylerin karınlarında bulunan şeyden - مما ذكرنا في بطون ما ذكرنا”. Buna binaen zamir müzekker gelmiştir (Taberî, 2005: VIII/5314-5317).

3.5.3. وَلَا تَرَوْا وَازِرَةً وَّرَزَّ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جَمِيلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَىٰ اللَّهِ الْمَصِيرُ (Fâtır, 35/18) ibaresindeki مُثْقَلَةٌ kelimesinin müennes gelmesinin sebebi ondan kastedilenin النفس olmasıdır. Zira النفس hem müzekkerin hem de müennesin yerine kullanılır. Örneğin; كُلِّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Âlu ‘İmrân, 3/185; Taberî, 2005: XII/7161).

3.5.4. الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ. (Yâsîn, 36/80) ibaresinde مِنْهُ sözündeki zamir kendisinden önce geçen الشَّجَرِ ismine ait olduğu halde müzekker gelmiştir. Hâlbuki الشجر ismi شجرة kelimesinin cemi şeklidir. Bunun sebebi ise buradaki الشجر kelimesinden kastedilenin الحصى-النمر (meyve, çalı-çırpı) olmasıdır. Fakat مِنْهَا şeklinde gelseydi de doğru olurdu. Zira Araplar bu gibi durumlarda hem müzekker hem de müennes yapı kullanır (Taberî, 2005: XII/7235).

Taberî bu başlık altında incelediğimiz meselenin mantığını şöyle özetler “Araplar, dişil yerine eril veya eril yerine dişil formu sadece ve sadece manayı göz önünde bulundurdıkları durumlarda kullanırlar” (Taberî, 2005: VI/4021).

4. GAYRİ ÂKİL ŞEYLERE ÂKİL VARLIKLAR MUAMELESİ

Arap dilinde akıl sahibi varlıklar ile akılsız varlıklar için kullanılan dil bilgisi yapıları bazı durumlarda farklılık arz etmektedir (Bk. Bostancı, 2006: 25-44). Fakat Kur'an'ın bazı ayetlerindeki kullanımlar bu dil bilgisi kurallarına zahiren aykırı görünmektedir. Taberî gibi birçok ulema ise bu kullanımların temel mantığını açıklamaya çalışmıştır. Şimdi Taberî'nin konuya yaklaşımını birkaç örnekle görelim:

4.1. **بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ** (A'râf, 7/57) ibaresinde **بَيْنَ يَدَيْ** sözcüğüne izafeten **رَحْمَتِهِ** tabiri kullanılmıştır. Fakat bilindiği gibi "el" (يد) organı insana aittir. Rahmet (رحمة) gibi soyut bir şeyin eli yoktur. Bu kullanımın temel mantığı şudur: Araplar herhangi bir şeyden önce meydana gelen her şey için, **جاء بين يديه** (lafzî manasıyla: ellerinin arasında geldi) tabirini kullanırlar. Arapçada insanlar için bu kullanım aşırı yaygınlaşınca, artık Araplar bu tabiri insan dışında ve elleri olmayan diğer varlıklar için de kullanmaya başladılar (Taberî, 2005: V/3769).

4.2. **إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ** (Yusuf, 12/4) ibaresinde gayri âkil varlıklar olan **الشَّمْسُ-القَمَر** için akıllı varlıklara has olan **سَاجِدِينَ** vezni kullanılmıştır. Hâlbuki cansız, hayvan vb. akıl ile ilişkilendirilmeyen varlıklar için kullanılması gereken **فاعلات-فاعلة** şeklindedir. **فاعلون-فاعل** vezni ise insan, melek ve cin türlerinin müzekkerleri için kullanılır. Keza **رَأَيْتُهُمْ** ibaresindeki **هُمْ** zamiri de yine müzekker âkil varlıklar için kullanılır. Buna rağmen bu ayette böyle bir kullanımın gelmesinin sebebi, ayette anlatılan konudur. Zira ayette geçen secde etme (**سَاجِدِينَ**) vezni ve eylemi, akıllı cemi müzekkerler için kullanılan vezin ve eylemdir. Bundan dolayı bu cansız varlıklar için de bu eylemi yapan akıllı varlıklar için gelen form kullanılmıştır. Zira gayri âkil varlık âkil varlığa mahsus olan eylemi gerçekleştirmiştir. Taberî bu kullanıma başka bir örnek olarak da **يا أَيُّهَا التَّمَلُّ اذْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ** (Neml, 27/18) ibaresini verir ki burada da aynı kullanım söz konusudur. Burada da âkil varlığa has eylem gayri âkil varlığa isnat edilmiştir. Taberî bu ayete dair başka bir kişinin açıklaması olarak da **قيل** lafzıyla şunu aktarır "Buradaki 11 yıldız kardeşleri, güneş ve ay ise ebeveynidir" (Taberî, 2005: VII/4752).

4.3. **وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ وَالَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ** (Enbiyâ, 21/33) ibaresinde **وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ** kelimelerine bağlı olarak gelen **يَسْبَحُونَ** haberi, **و** ve **ن** eklerini alarak cemi veznine girmiştir. Hâlbuki bu, müzekker âkil varlıklara has bir cemi veznidir. Kural gereği **يسبحن** veya **تسبح** vezni kullanılmalıydı. Bu kullanım, **وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ** ibaresindeki ile aynıdır. Secde eylemi insanlara özel olduğundan, bu eylem güneş ve aya isnat edilince, eylemi ifade eden fiil de (**سَاجِدِينَ**) insanlar için kullanılan vezinde gelmiştir (Taberî, 2005: X/6021). Aynı mantıkla buradaki **يَسْبَحُونَ** eylemi, âkil varlıklara özgü bir eylem olduğundan, ilgili eylem güneş ve aya isnat edilince âkil varlıklara özel vezinde kullanılmıştır.

4.4. Taberî, dil bilimcilerinin, **لَهَا خَاصِعِينَ** (**Şu'arâ**, 26/4) ibaresinde geçen **أعناق** kelimesine bağlı olarak gelen **خَاصِعِينَ** ismi fâilinin **أعناق** kelimesine uyarak **خاصعة** şeklinde müfred müennes değil de cemi müzekker vezninde gelme sebebi hakkında farklı görüşler ortaya attıklarını dile getirir. Taberî isim vermeden "bazı Basralı dilciler" deyip Ahfeş'in bu ayetteki görüşünü aktarır. Ahfeş'e göre buradaki **أعناق** kelimesinden kastedilen

topluluktur (الجماعات). Araplar هذا عُنُقٌ من الناس der ve buradaki عُنُقٌ kelimesiyle “büyük bir topluluk” anlamını kastederler. Dolayısıyla buradaki عُنُقٌ kelimesinden kastedilen eril topluluk olduğu için خَاضِعِينَ kelimesi de manaya uygun bir vezinle gelmiştir. Ahfeş’in ikinci bir görüşüne göre buradaki خَاضِعِينَ kelimesi müzekkere izafe edildiği için müzekker kılınmıştır. Zira izafete bağlı olarak kelimeler müzekker olacağı yerde müennes veya müennes olacağı yerde müzekker olabilir. Ahfeş bu kullanıma örnek olarak A’şâ’nın (ö. 7/629?) şu beytini verir:

وَتَشْرِقُ بِالْقَوْلِ الَّذِي قَدْ أَدْعَتْهُ كَمَا شَرِقَتْ صَدْرُ الْقَنَاةِ مِنَ الدَّمِ

Buradaki صَدْرُ kelimesi müzekker olduğu halde kendisine müennes olan الْقَنَاةِ kelimesi izafe edildiğinden صَدْرُ kelimesinin fiili de شَرِقَتْ lafzına uygun olarak müennes gelmiştir.

Taberî yine isim vermeden “bazı Kûfeli dilciler” deyip Kisâî’nin görüşünü aktarır. Kisâî’ye göre bu ibarenin anlamı: فظلت أعناقهم خاضعيها هم şeklindedir. Fakat mana anlaşıldığında هم zamiri hafzedilmiş ve ismi fâil hafzedilmiş zamire uygun olarak خَاضِعِينَ şeklinde gelmiştir. Bu kullanıma benzer şekilde şöyle denir: يدك باسطها أنت Fakat bu ibarenin aslı، يدك باسطها أنت şeklindedir. Dolayısıyla kişi cümleye başladığı isimle yetinerek zamiri getirmez. Fiil ise görünüşte ilk isme aitken gerçekte ikinci isme aittir.

Taberî isim vermeden “Kûfelilerden diğeri” deyip Ferrâ’nın görüşlerini aktarır. Ferrâ’ya göre buradaki أعناق kelimesinden kasıt الطوائف anlamıdır. Şöyle denir: رأيت الناس إلى فلان عنقا واحدة. Bu ibareden kastedilen ise “insan topluluklarıdır.” Keza buradaki أعناق kelimesinden kasıt da “toplumun önderleri, büyükleri” olabilir. Sanki şöyle denmiş oluyor: فظلت رؤوس القوم وكبراؤهم لها إن الأعناق إذا خضعت فأربابها خاضعون. Fakat Arapça açısından en çok hoşuma giden ise şu manadır: إن الأعناق إذا خضعت فأربابها خاضعون. Böylece ilk etapta fiili أعناق lafzına göre getirirsin, sonra da خاضعين lafzını الرجال kelimesinin anlamına uygun olarak getirirsin. Ferrâ bu kullanıma şu beyti örnek verir:

على قبضة مَرَجْوَةٍ ظَهَرُ كَفِّهِ فَلَا الْمَرْءُ مُسْتَحْيٍ وَلَا هُوَ طَاعِمٌ

Şair burada الظهر kelimesinin fiilini müennes olarak getirdi. Zira buradaki الكَفِّ kelimesi الظهر lafzını da kapsar. Bununla beraber eğer ibare لها خاضعة şeklindedir gelseydi yine doğru olurdu.

Taberî bu görüşleri verdikten sonra kendi tercihine geçer ve şunları ifade eder: Bana göre en doğru görüş, buradaki أعناق kelimesinden maksadın erkeklerin boyunları olduğunu ifade eden görüştür. Fakat خاضعين lafzının müzekker gelmesinin sebebi, bu fiilin أعناق kelimesindeki هم zamirine izafeten gelmiş olmasıdır. Taberî bu görüşüne örnek olarak Cerîr’in (ö. 110/728) şu beytini verir:

أَرَى مَرَّ السَّيِّئِ أَخَذَنَ مِنِّي كَمَا أَخَذَ السَّرَاوُ مِنَ الْهَالِالِ

Buradaki مَرَّ kelimesi hafzedilse de yine anlamda herhangi bir eksiklik ve kapalılık olmaz. Aynı şekilde bu ibarede eğer أعناق kelimesi hafzedilse de sözün geri kalanı aynı manayı ifade eder. Zira erkekler boyun eğdiği zaman, boyunları da elbette boyun eğmiştir ve boyunları eğildiği zaman erkekler de boyun eğmiştir. Dolayısıyla eğer cümle، فظلوا لها خاضعين şeklinde gelseydi de

أعناق kelimesinin düşmesine binaen mana bozulmazdı. Burada cümleye أعناق ile başlanmış fakat haber أعناق kelimesinden kastedilen الرجال lafzının manasına göre getirilmiştir (Taberî, 2005: XI/6546-6549).

4.5. **ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ** (Fussilet, 41/11) ibaresinde müennes olan السماء-الأرض kelimelerine bağlı gelen طَائِعِينَ lafzı normal kural gereği طائعتين şeklinde gelmeliydi. Fakat burada اتَيْنَا kelimesindeki ن ve ا cemi müzekkerlerin kullandığı zamir olduğundan طَائِعِينَ kelimesi de bu zamire uygun gelmiştir (Taberî, 2005: XII/7548).

4.6. **وَأَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ** (Zuhruf, 43/45) ibaresindeki آلِهَةً kelimesine bağlı olarak يُعْبَدُونَ fiili cemi müzekker vezninde gelmiştir. Hâlbuki آلِهَةً gayri âkil bir varlık olduğundan ona bağlı olarak gelen fiilin يعبدن-تعبد vezninde müennes olarak gelmeliydi. Fakat bunun sebebi, bu putlar insanların önderleri ve eşrafı gibi saygı gösterildiği, ibadet ve tazime mazhar olduğu için, onlara bağlı olarak gelen fiil de insanların önderleri için kullanılan fiil vezninde gelmiştir (Taberî, 2005: XIII/7673).

Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'ye (ö. 175/791) göre de Kur'an'da geçen لِي سَاجِدِينَ (Yusuf, 12/4), كُلُّ يَا أَيُّهَا التَّمَلُّ اذْخُلُوا مَسَاكِينَكُمْ (Neml, 27/18) gibi ibarelerde gayri âkil varlıklara âkil varlıkların işi isnat edildiğinden bunlar, dil bilgisi kuralları açısından âkil varlıklarmış gibi muamele görmüşlerdir. Halil b. Ahmed el-Ferâhidî bu kullanıma örnek olarak Nâbîga el-Ca'dî'nin (ö. 65/685) şu beytini verir:

شَرِبْتُ بِهَا وَالذِّبْكَ يَدْعُو صَبَاحَةً إِذَا مَا بَنُو نَعَشٍ دَنُوا فَتَصَوُّوْا

Bu kullanımın mümkün olmasının sebebi, Araplara göre bu eşyaların emir alma ve itaat etme gibi özelliklere sahip olmasından kaynaklanır. (Sîbeveyh, 2009: II/43-45). Buradaki نَعَشٍ بنو yıldız gurubu olmasına rağmen, دَنُوا فَتَصَوُّوْا şeklinde âkil müzekkerlere gelen vezinlerle hitap edilmiştir.

5. İCÂZ GEREĞİ CÜMLENİN BAZI ÖĞE VEYA İBARELERİNİN HAZFEDİLMESİ

Kur'an'ın önemli nazım özelliklerinden biri de icâzdır. İcâz "az sözle çok şey ifade etmek" şeklinde kısaca tanımlanabilir. Kur'an, birçok konuyu anlatırken detaylara girmeksizin muhatabın anlayacağı şekilde öz bilgiler verir. Bazen bir mesele bağlam içerisinde rahatlıkla anlaşıldığından lafzî detaylar hazfedilir, bazen de başka ayet ve surelerde aynı mesele yeteri kadar anlatıldığından aynı meseleyi ele alan diğer ayetlerde detaylar verilmez, sadece özel bilgiler verilir. Bundan dolayı bazen tamamlanmamış, cevabı-şartı eksik cümleler, ismi zahir kullanılmadan zamirlerin kullanılması, muhatapların bildiği ama Kur'an'da geçmeyen şeylere göndermeler gibi icâz yönleri onda yer almıştır. Şimdi bunlardan birkaç tanesine göz atalım:

5.1. **فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ** (Tevbe, 9/11) ibaresinde إِخْوَانُكُمْ haberinin mübtedası hazfedilmiştir. Fakat bundan önceki ayetlerde müşriklerden bahsedildiği için artık bu ibarede kimlerin kastedildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bundan dolayı anlam açısından mübtedaya ihtiyaç kalmamıştır. Taberî bu kullanıma bir başka örnek olarak da **فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فِإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ** (Ahzâb, 33/5) ibaresini verir (Taberî, 2005: VI/4210).

5.2. Zâriyât suresinin başından 35. ayete kadar, فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (Zâriyât, 51/35) ibaresindeki فِيهَا kelimesinde yer alan هَا zamirinin mercii olan herhangi bir ismi zahir hiçbir yerde geçmemiştir. Buna rağmen bu zamir gelmiştir. Bu zamirden kastedilen ise القرية kelimesidir (Taberî, 2005: XIII/8027). Fakat bağlam içerisinde bu kelime anlaşıldığından zikrine ihtiyaç kalmamıştır. Taberî bu kullanıma örnek olarak üzerinde durduğu bir başka ayet şudur; فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (Yusuf, 12/77). Bu ibaredeki فَأَسْرَهَا لافzında geçen هَا zamirinin mercii olacak bir ismi zahir yoktur. Buradaki هَا zamirinden kasıt ise kendisinden sonra gelen بما تصفون ، والله أعلم بما تصفون kelimidir. Dolayısıyla bu kelam “الكلمة” olarak takdir edilmiş ve anlam açısından kendisinden önceki هَا zamirine izafe edilmiştir. Taberî buna örnek olarak Hâtim et-Tâî'nin (ö. MS. 578?) şu beytini verir:

أماوي ما يُغني القراء عن الفتى إذا حشرجت يؤما وضاق بها الصدرُ

Hatem et-Tâî'nin ضاق بالنفس الصدر ibaresiyle kastettiği ضاق manasıdır. Buna rağmen beyitte حشرجت يؤما إذا حشرجت يؤما ibaresinden النفس kelimesi geçmediği halde zamiri gelmiştir. Zira muhatap بما حشرجت يؤما ibaresinden النفس kelimesinin kastedildiğini anlayabilmektedir. Dolayısıyla النفس kelimesinin zikrine ihtiyaç kalmamıştır. Taberî buna benzer kullanımların genel mantığını şöyle özetler “Araplar, muhatap manayı anladığı müddetçe ismi zahiri zikretmeksizin sadece zamirini getirme üslubunu sıkça kullanır” (Taberî, 2005: VIII/4891-4892).

5.3. وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (Nahl, 16/112) ayetinin başından بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ibaresine kadar قَرْيَةً'den söz etmektedir. Buna rağmen ayette insanların hiç sözü edilmemişken بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ibaresindeki eylem insanlara isnat edilmiştir. Fakat ayet bu ibareye gelinceye dek her ne kadar قَرْيَةً'den söz etse de bundan kasıt ilgili şehirde yaşayan insanlar olduğundan ve muhatap da bu mecâz-ı mürseli rahatlıkla anladığından بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ibaresindeki eylem insanlara isnat edilmiştir. Taberî, bu kullanıma bir başka örnek olarak da، فجاءها بأسنا بياتا أو هم قائلون، (A'râf, 7/4) ibaresini verir. Ona göre Kur'an'da bu üslubun örnekleri çoktur (Taberî, 2005: VIII/5378-5379). Taberî، وكأين من قرية هي أشد قوة، (Muhammed, 47/13) ibaresini de yukarıdaki kullanımlarla aynı mantık çerçevesinde ele alır (Taberî, 2005: XIII/7832).

Kur'an'ın bu gibi kullanımları hem ifade zenginliği sağlamakta hem de gereksiz tekrarları önlemektedir. Zira bu ibarelerdeki gibi durumlarda aslında her ne kadar amaç insanların helak edildiğini ifade etmek olsa da aynı zamanda bu insanların yaşadıkları şehirlerin de helak edildiği bir gerçektir ve bunun da dile getirilmesi gerekir. Dolayısıyla mecâz-ı mürsel gibi üsluplarla hem öz hem de zengin bir anlatım yöntemiyle mesaj eksiksiz bir şekilde verilmiş oluyor.

6. ZAMAN KİPLERİNİN BAĞLAMA GÖRE ANLAM KAZANMASI

Zaman kipleri, eylemin gerçekleştiği vakti ifade etmek üzere belli kalıplar çerçevesinde kullanılır. Arapçada temel olarak geçmiş zaman mâzî fiil kipiyle, şimdi, geniş ve gelecek zaman da muzâri' zaman kipiyle ifade edilir. Fakat Sâmi dillerinde zaman kipleri gayet kırılğan olduklarından bağlama göre anlam kazanırlar. Kur'an, bazen söyleme kolaylığı ve ses uyumu

için de kiplerin yerini değiştirebilmektedir. Gördüğümüz kadarıyla Taberî bu noktada iki örneği inceler:

6.1. *إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* (Âlu ‘İmrân, 3/59) ibaresinin Hz. Âdem ile ilgili kısmı tamamen geçmiş ve bitmiş bir eylem olmasına rağmen, sözün sonundaki eylem *فَيَكُونُ* şeklinde muzâri’ kipiyle gelmiştir. Aslında bu ibarede yapılmak istenen hem Hz. Muhammed’e hem de tüm inanlara “Allah’ın eşyayı yaratmasının, onun *كُنْ* emri ile olduğunu” öğretmektir. Dolayısıyla bu ibarede Hz. Âdem ile ilgili bilgi *كُنْ* kelimesinde son buluyor ve *فَيَكُونُ* kelimesiyle de yeni bir cümleye başlanıyor. O halde ibarenin manası şöyle oluyor “Hz. İsa’nın yaratılması Hz. Âdem’in yaratılması gibidir, onu topraktan yarattı, daha sonra ona ‘ol’ dedi. Ey Muhammed bil ki, Rabb’inin ona ‘ol’ dediği şey elbette olur.” Fakat, *إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ* *مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* ibaresinden maksadın Hz. Muhammed’e ve diğer insanlara Allah’ın ilk örnek olarak, herhangi bir asıl veya unsurdan olmaksızın yaratmayı dilediği şeyin olacağını öğretmek olduğundan, sözün bu manaya delaletiyle yetinerek ibareyi kısa tuttu, gereksiz yere uzatmadı. Taberî bu ibarenin farklı yorumları olarak “قیل” deyip iki farklı görüş daha verir (Taberî, 2005: III/1883-1884).

6.2. Taberî, *رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ* (Hicr, 15/2) ibaresinde mâzî kipiyle kullanılması gerek *رَبِّ* kelimesinin burada muzâri’ kipiyle kullanılma mantığını Kisâî ve Ferrâ’dan aktarır ve onlara herhangi bir itirazda bulunmaz. Bu da onların görüşlerini makul bulduğunu gösterir. Burada Kisâî ve Ferrâ şunu dile getirirler; Araplar *رَبِّ* kelimesini gelecek zaman ile neredeyse hiç kullanmaz. Aksine onu mâzî ile kullanırlar. Örneğin: *ربما فعلت كذا*. Fakat Kur’an’da *ربما يودّ* şeklinde kullanılabilmesinin sebebi, onda geçen vaat ve tehditlerle alakalı şeyler, sanki gözle görülmüş kadar gerçek olmasıdır. Dolayısıyla henüz vuku bulmamış şeyler, sanki gerçekleşmiş, olmuş şeyler gibi ifade edilmiştir. Örneğin; *وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ* (Secde, 32/12) *وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ* (Sebe’, 34:51) ayetlerindeki işler, sanki geçmişte kalmış gibi ifade edilmiş, hâlbuki bu işler gelecekte vuku bulacaktır. Buna rağmen geçmiş zaman kipiyle bildirilmesinin sebebi, mana açısından vuku bulacağına doğru olması ve onları yalanlayabilecek birilerinin de olmamasındandır. Keza kişi memuruna bir şey söyleyip de memuru ona isyan ettiğinde, memurun pişman olacağını bildiğinden şunu söyler; *أما والله لربّ ندامة لك تذكر قولي فيها*. Dolayısıyla bir insan bile böyle diyebiliyorsa elbette Allah ve vaat ettiği, yaratılanların sözünden daha doğru ve kesindir (Taberî, 2005: VIII/5164).

SONUÇ

Arap dil biliminde bir kelimenin raf, cer, nasb, cezm halinde gelmesi; gayri âkil varlıklar için âkil varlıklara has vezinlerin kullanılması mütekellimin kastına ve bağlama göre değişiklik arz edebilmektedir (Sîbeveyh, 2009: I/450-505; II/43-45). Başka bir ifadeyle, aynı cümledeki bazı öğelerin i’râbı mütekellimin niyetine bağlı olarak raf durumundan nasb durumuna veya diğer i’râb hallerine dönüşebilir. Kurallar genel itibarıyla cümlenin lafzî yapısına bağlı olarak kullanılmakla beraber, bazen de bu kurallar bağlama ve mütekellimin kastına uygun bir şekilde lafzî aşarak manaya göre gelebilir. Bu açıdan bakıldığında Arap dil bilgisi kurallarının tamamen mekanik ve lafzî olmadığını, aksine bağlam ve mütekellimin niyetine göre de değişiklik arz edebildiğini söyleyebiliriz. Bazen bağlam ve mana o kadar güçlü bir pozisyon alıyor ki, aşılması mümkün değilmiş gibi görünen lafzî kuralları, kendi kurallarına göre

belirleyebiliyor. Bu da Arapçada anlamın sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi için bağlamın ve mananın ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla Kur'an'daki dil bilgisi kurallarının kullanımını incelerken bağlam ve mananın ciddi anlamda göz önüne alınması gerekir. Herhangi bir ibarede zahiren dil bilgisi kurallarının uygulanmadığı veya çiğnendiği görüldüğü zaman, bağlama bakmak ve ona göre kuralları incelemek gerekir. Bazen de bu yaklaşım yardımcı olmuyorsa Arap lehçeleri incelenebilir. Zira başta da belirttiğimiz gibi Kur'an zahiren dil bilgisi kurallarına aykırı kullanımlar içeriyor gibi görünse de Arap dilinin kullanımlarına aykırı bir şey içermediği açıktır. Unutulmamalıdır ki Kur'an, Arap dilinde yazılmış ilk kitaptır. Dolayısıyla kuralları da elbette Kur'an belirler.

Taberî, zahiren dil bilgisi kurallarının uyulmadığı ibareleri temel anlamda mana ve bağlam çerçevesinde açıklamaktadır. Bu noktada o, dil bilgisi kurallarının sadece lafza bağlı olmadığını, manaya bağlı olarak da değişik formlar alabileceğini ortaya koymaktadır. Fakat nadiren anlam ve bağlamı aşan kullanımlar olduğunda ise bu tür örnekleri farklı Arap lehçeleri çerçevesinde çözümlemektedir.

Bağlam, dil kurallarını bile lafzî yapıdan manevî yapıya çevirecek kadar güçlü bir pozisyon alabiliyorsa, anlama ameliyesinin manaya bağlı olduğu semantik için siyakın ne kadar büyük bir önem taşıdığı daha da belirgin hale gelmektedir. Bu da Kur'an anlaşılmasına çalışılırken, atomik değerlendirmelerde bulunmaktan kaçınmanın ve bağlamı göz önüne almanın zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

7. KAYNAKÇA

- Bayar, Fatih. (2008). *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bostancı, Ahmet. (2006). Arap Dilinde Fiil ve Fiilimsilerin Âkil ve Gayri Âkil Varlıklara İsnadı Meselesi: Kur'ân-ı Kerîm Çerçevesinde Bir İnceleme. *SAUIFD*, 8 (13), 25-44.
- Ebû 'Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. (2009). *Feđâilu'l-Kur'ân*. Adnân el-'Alî (thk.). Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye.
- el-Enşârî, İbn Hişâm. (2011). *Şerhu şuzuri'z-zeheb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Koç, M. Akif. (1996). John Burton'un "Kur'an'da Gramer Hataları" Adlı Makalesinin Tenkidi. *AÜİFD*, 35 (1), 553-559.
- Özlem, Doğan. (1996). *Mantık*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Sîbeveyh. (2009). *el-Kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- es-Sicistânî, 'Abdullâh b. Ebî Dâvud. (2006). *Kitâbu'l-meşâhif*. Selîm b. 'İd el-Hilâlî (thk.). Beyrut: Muessesetu Ğurrâs.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd b. Ğâlib. (2005). *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. Ḥalîl el-Meys (thk.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Uzunoğlu, M. Vecih. (2005). "Kur'ân'da Gramer Hataları" İddiası ve Bir Reddiye. *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5 (18), 7-32.

